

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 35., BR. 1. 1–32, ZAGREB, LISTOPAD 1987.

KONSTRUKCIJE S PRIJEDLOGOM ZA ISPRED NESKLONJIVIH KOMPONENATA

Ivo Pranjković

Među serbokroatistima koji su se bavili ili se bave normativističkom problematikom malo je onih koji se na neki način nisu osvrnuli na konstrukcije *za* + infinitiv. Većina njih smatra tu konstrukciju uvezenom, tuđom, barbarskom, neobično grubom sintaktičkom pogreškom i sl.¹

Najčešće se tvrdi kako je ta konstrukcija germanizam ili talijanizam (navodno prema konstrukcijama s njemačkim *zu* odnosno talijanskim *per*), ali ima mišljenja prema kojima je to (i) galicizam, grecizam, balkanizam, dijalektizam (obično se spominju čakavski, kajkavski, staroštokavski, južni štokavski, ikavski štokavski) itd.

Svjedoci smo, međutim, činjenice da ta konstrukcija, unatoč tomu što su jezikoslovci manje-više jednodušni u njezinu osporavanju, uporno odolijeva osporavateljima. Štoviše, širenjem utjecaja javnih glasila rekao bih da se sve više učvršćuje. Mislim da je to dijelom i zato što neka važna (prije svega sintaktička) pitanja u vezi s tom konstrukcijom uopće nisu postavljena ili su postavljena na krivi način. Postavljanje takvih pitanja izostalo je dobrim dijelom zbog toga što su se neki naši jezikoslovci (i to ne samo stariji) naprosto natjecali u tome da gotovo svaku pojavu kojoj se mogla naći analogija u nekom od "većih" jezika proglase rezultatom stranog utjecaja. Posebice je to dolazilo do izražaja kad takva pojava ne bi bila zabilježena u tzv. narodnim govorima. Pritom je najviše "stradavala" razina sintakse naprosto zato što je najkompleksnija, što na njoj stvari nikad nisu tako jasne kao na leksičkoj, morfološkoj i, naročito, fonološkoj.

Među pitanjima koja se nisu postavljala ili su se postavljala previše rijetko i ovlašno izdvojio bih sljedeća:

¹ Usp. npr. Zima, 306, Maretić, 1910, 232 i 1924, 178, Jonke, 1953, 151-153, Vidović, 173, Anić, 63, Pavešić, 315, Stevanović, 775, Grickat, 57, Klajn, 139, Melvinger, 74-77, Okuka, 169-172, Ostojić, 122-129.

1. Kako to da se konstrukcija *za* + infinitiv uopće mogla pojaviti (zašto baš *za* i zašto baš infinitiv)?

2. Je li komponenta koja u toj konstrukciji dolazi na drugo mjesto baš sigurno infinitiv?

3. Može li se uopće dokazati (i čime) da je ta konstrukcija uvezena i odakle (kad je svojstvena većini jezika koji okružuju područje hrvatskog ili srpskog, a potvrđena je i u svim njegovim dijalektima)?

4. Je li ta konstrukcija uvijek adekvatno zamjenjiva?

5. Treba li je smatrati supstandardnom pojavom?

6. Je li ta konstrukcija (i po čemu) usporediva s onima u kojima prijedlog *za* stoji ispred drugih nepromjenjivih riječi?

Da bi se odgovorilo na prva dva pitanja, valja se ponajprije podsjetiti na narav glagolskog (ili eventualno "glagolsko-imeniskog") oblika koji nazivamo infinitivom. To je oblik koji se u nas najčešće naziva neodređenim načinom i definira se kao "čisti izraz glagolskog pojma" (Simeon, 533) ili kao oblik koji označuje proces (radnju), ali nema lica i broja. Narav je njegova donekle "participska", "hibridna". Time što *imenuje* proces (radnju) sličan je imenicama. S druge strane, budući da ima glagolsko značenje te da su mu svojstvene neke tzv. unutarnje glagolske kategorije, kao što je npr. vid u slavenskim jezicima (u nekim drugim jezicima, npr. u latinskom, infinitiv može imati i lik i vrijeme, tj. postoje aktivni i pasivni infinitiv te kao posebni oblici infinitivi prezenta, perfekta i futura), normalno je da se smatra i naziva glagolskim oblikom. Međutim, upravo se spomenutim osobinama infinitiv istovremeno "udaljuje" i od imenskih i od glagolskih oblika; od imenskih po tome što nema padeža, roda i broja (kojima se izražava kategorijsko značenje "imeničnosti"), a od glagola po tome što ne može participirati u kategorijama koje su za glagol bitne, a to su lice i broj. U tom smislu i treba shvaćati odrednicu neodređeni, tj. kao neopredjeljeni oblik (između glagola i imenice).

Nešto od onoga što je rečeno za infinitiv vrijedi i za prijedlog *za*. On je naime također na neki način neodređen. Pripada među "najapstraktnije" prijedloge, posebice kad dolazi uz akuzativ (uz genitiv i instrumental značenje je toga prijedloga neusporedivo uže, konkretnije). Uz taj padež on ima (kao osnovno) značenje namjene, cilja i sl., a tako se obično određuje i akuzativno značenje samo. Značenje prijedloga *za* približava se dakle općem akuzativnom značenju te stoga nije čudno da on to značenje i reprezentira, kao što od reprezentira genitivno, k(a) dativno, a s(a) instrumentalno. Od reprezentiranja samo je jedan korak do onoga što možemo nazvati "akuzativiziranjem", tj. mogućnošću toga prijedloga da akuzativno značenje pridaje i komponentama koje nemaju akuzativa, tj. indeklinabilnim riječima, npr. za plakat(i), za ovdje, za danas, za u grad, za deset itd. Kako se infinitivom samo imenuje radnja, spoj *za* + infinitiv najekonomičniji je način da se obavijesti o imenu radnje doda obavijest o namjeni ili cilju. Takvo "akuzativiziranje" infinitiva moglo bi se ovdje uvjetno nazvati i "supinizacijom".

Ne smije se naime zaboraviti da je infinitiv u hrvatskome književnom jeziku preuzeo i funkcije supina. Uostalom, ne treba olako odbacivati čak ni ona mišljenja prema kojima ostataka supina imamo i danas, npr. u futurskim oblicima tipa *pjevat ću*, a možda čak i uz glagole kretanja (čini se, naprimjer, da će, barem u razgovornom stilu, *Idem pogledat* biti možda čak običnije nego *Idem pogledati*, a da će, s druge strane, *Neću pogledati* biti običnije nego *Neću pogledat*). Nešto slično čini se da vrijedi i za kon-

strukcije *za* + infinitiv, odnosno supin (kad netko kaže *za krepati* umjesto *za krepat*, to me pomalo asocira na negramatično **pjevati ću*). Da o ostacima supina nije izlišno govoriti, pokazuje posredno i situacija u kajkavskom dijalektu i slovenskom književnom jeziku u kojima je supin i danas sasvim nedvosmisleno razgraničen od infinitiva: npr. *gre spat*, ali *noće spati* (Simeon, 558). No, što je uopće supin i u čemu su njegove osobitosti? Naziv supin latinski je prijevod grčkoga *hyptios* i znači otprilike okrenut, zavrnut, nepokretan, neodređen, "koji leži na leđima". U našoj starijoj gramatičkoj literaturi prevodio se kao *ležecoriječ* ili *položni način* (Simeon, 557). Taj je oblik zapravo neka vrsta "križanca" između infinitiva i glagolske imenice. Latinski jezik ima dva takva oblika: supin na *-um* (prvi, aktivni) i supin na *-u* (drugi, pasivni). Prvome je svojstveno akuzativno značenje (nešto kao okamenjeni "akuzatv infinitiva"), a drugome ablativno i/ili dativno (okamenjeni ablativ imenički upotrijebljenog glagola). Staroslavenski (općeslavenski) jezik imao je jedan supin, sasvim srodan latinskom prvom. Tvorio se od infinitivne osnove dodavanjem nastavka *-rъ* (praie. *tum*; odatle i latinski nastavak supina prvog, usp. *scriptum*). Nestajanjem poluglasa, međutim, supin se morfološki sasvim približio infinitivu. Vjerojatno je da se počeo smatrati nekakvim "elidiranim infinitivom". (U "Vjesniku" od 11. ožujka 1987. na 3. str. naišao sam na zanimljivu potvrdu takvog razumijevanja "supina" i danas: bio je to naslov *Za plakat' ili za plakat*, tj. *Za plâkat ili za plâkât*). Sasvim je normalno (i jeziku svojstveno) da se počela osjećati potreba da se tako izjednačeni supin na neki način razjednači, tj. da se infinitiv akuzativizira. Jedino sredstvo za to bio je upravo prijedlog *za*. Svi ostali načini "supinizacije" manje su ekonomični, uglavnom rečenične ili "surečenične", tj. klauzne, perifraze (opširnije o njima vidi u navedenom radu J. Melvinger).

Rečeno, čini mi se, na dovoljno uvjerljiv i lingvistički argumentiran način upozorava na glavni razlog proširenosti razmatrane konstrukcije, i to, manje ili više, na cijelom području hrvatskog ili srpskog jezika (osobito na zapadnom i južnom) unatoč već stoljetnim energičnim prosvjedima. Uostalom, ta je konstrukcija bez ikakve sumnje i vrlo stara. U istočnim oblastima (u kojima je, barem danas, znatno rjeđa) prvi put je zabilježena još 1198. godine (Ostojić, 127). U nekim starijim hrvatskim gramatikama, npr. u Relkovićevoj *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* iz 1767. godine, zabilježena je i kao poseban glagolski oblik (Relkoviću je *za biti* doduše gerundij, supin mu je *bio*, ali to za predmet našeg razmatranja nije osobito značajno jer je i gerundij u latinskom jeziku na najizravniji način povezan s infinitivnom: u tom jeziku gerundij je glagolska imenica aktivnog značenja kojoj je za oblike nominatva i besprijedložnog akuzativa služio infinitiv prezenta). Konstrukciju *za* + infinitiv susrećemo nerijetko i u usmenom narodnom stvaralaštvu (npr. *Za poznat čovjeka, mnogo soli treba s njim izjesti* - Čubelić, 150). Zabilježena je, nadalje, kod najstarijih naših pisaca, npr. slavonskih (Maretić, 1910, 232), u Primorskim lekcionarima 15. stoljeća, kod Petra I. Petrovića, kod J. Rajića, M. Vidakovića, D. Obradovića, S. Margića, kod Njegoša (Ostojić, 125-126), a vrlo je česta i kod naših suvremenika, npr. I. Kušana, Z. Majdaka, I. Mandića, A. Šoljana, S. Šembere i drugih (Melvinger, 74). Spominje se i u mnogim radovima s područja dijalektologije (Ostojić, 126), a jezik novina i drugih javnih glasila ne treba ni spominjati. (I sam prof. Jonke, koji tu konstrukciju smatra ponajgrubljom sintaktičkom pogreškom, tvrdi, u radu iz 1953. godine, da je svakodnevno možemo naći po zagrebačkim novinama.) Osim spomenutog naslova iz "Vjesnika" navest ću samo još

jedan svjež primjer: "Vrhovni sud tako je vrući krumpir ponovo vratio kolegama iz grada, pa je za očekivati da će oni ponovno knjigu zabraniti ("Danas", br. 265, 17. ožujka 1987. godine).

O proširenosti "supinske konstrukcije" na svoj način svjedoče i raznolike funkcije (i tipovi struktura) u kojima se ona može pojavljivati: može se pojavljivati kao rečenica (*Za krepat/i/*), kao samostalni (*Boli za poludjeti*) ili nesamostalni dio rečeničnog ustrojstva (*Ima dosta stvari za prodat/i/*) te kao "umetnuti izraz" (*Pravo za reći, to je istina* - Melvinger, 74-76).

U citiranom članku J. Melvinger vrlo se pregledno upozorava i na to kako se razmatrana konstrukcija može adekvatno zamjenjivati, i to u različitim funkcijama različito. Pokušat ću, međutim, pokazati da takva zamjenjivost ima i granica (uostalom, i kad bi uvijek bila zamjenjiva, ne bi to značilo da je samo zbog toga pogrešna). To vrijedi ne samo za slučajeve u kojima je ta "sintaktička konstrukcija u funkciji *stilskog sredstva*" (Melvinger, 74) nego, u najmanju ruku, i za sve slučajeve u kojima je ona na neki način ustaljena, djelomično ili potpuno frazeologizirana, npr. u strukturama tipa (*smiješno*) *za krepat(i)*, (*doza*) *za vola ubit(i)*, *Ti si za ubit(i)* i sl. U nekima od takvih struktura naprosto ne dolazi u obzir nijedna od predloženih zamjena, usp. **Ti si za ubijanje*, **Ti si da (se) ubiješ*, **Ti si takav da te treba ubiti* ili sl. (Zamjenu infinitiva/supina glagolskom imenicom, koja bi u nekim slučajevima bila jedino adekvatna, ograničuje dobrim dijelom činjenica da se glagolske imenice načelno ne tvore od svršenih glagola). Zbog toga se ne bih mogao složiti s mišljenjem J. Melvinger prema kojemu je nužna "energična lektorska intervencija" "kad god ta sintaktička konstrukcija nije u funkciji *stilskog sredstva*" (Melvinger, 74).

Sa spomenutom autoricom još se je teže složiti kad tvrdi da je razmatrana konstrukcija "supstandardna sintaktička inovacija". U toj se formulaciji bez prigovora može prihvatiti jedino odrednica *sintaktička*. Ta konstrukcija naime nipošto nije nikakva inovacija (po kojim bi se kriterijima inovacijom moglo smatrati nešto što "živi" već preko osam stoljeća?!), a mislim da nije ni supstandardna pojava. Istina je samo to da nije jednako tipična za sve funkcionalne stilove. "Najobičnija" je i najčešća bez sumnje u razgovornom stilu (ili jeziku), dosta česta u književnoumjetničkom (gdje je, kako je već rečeno, često izrazito stilski obilježena, pa već i zbog togas nezamjenjiva), a i u publicističkom. Sve su to stilovi književnog (standardnog) jezika (a ne supstandardnog). Za razgovorni bi se stil moglo doduše reći da je "nekodificiran" (karakterizira ga spontanost, nepripremljenost i neposredno sudjelovanje partnera u komunikaciji - usp. Zemskaja, 5), ali nikako da je neknjiževan, jer bi to značilo da se književnim jezikom ne razgovara. Drugim riječima, može se preporučivati da se razmatrana konstrukcija nastoji zamjenjivati u tzv. dotjeranijem ili njegovanijem književnom (posebice pisanom) izražavanju, ali nema nikakvog ozbiljnog razloga niti potrebe da se proglašava supstandardnom i protjeruje iz svih uporabnih sfera književnog jezika (uostalom, mislim da je dosadašnje razmatranje pokazalo da to nije ni moguće).

Da je konstrukcija *za* + infinitiv sasvim ukorijenjena u sintaktički sustav našeg jezika, vidi se i po tome što infinitiv (supin) u njoj može biti i zališan. Mislim pritom na konstrukcije tipa *kamen za pod glavu* (tako je svojedobno bila naslovljena jedna beogradska kazališna izvedba), (*burek za ovdje/ za van*, (pšenica) *za u mlin* i sl. Očito je naime da se u takvim konstrukcijama može govoriti o nekoj vrsti (semantičke) kom-

- presije jer se u njima "podrazumijeva" semantički odsječak svojstven glagolima *staviti*, *jesti* ili *nositi*. Razumije se da to nije nešto što bi bilo karakteristično samo za hrvatski ili srpski jezik, usp. npr. makedonski: *za pred čovek*, *za so luge*, *za do zima*, *za pod glava*, *za na svadba* (Koneski, 534).

Više opravdanja nema, po mom mišljenju, ni za proskribiranje iskaza tipa *Putujem za Sarajevo* (usp. Jonke, 1965, 395-396; Pavešić, 315). Naime, ako su sasvim obični i sasvim prihvatljivi, a nitko i ne sumnja u to da jesu, izrazi tipa *vlak za Sarajevo*, i to zato što "tu za označuje namjenu, pa ujedno s imenicom ima značenje pridjeva" (Pavešić, 315), onda mi se čini da se istim ili vrlo sličnim razlozima mogu objašnjavati i iskazi tipa *Putujem za Sarajevo*. U njima je naime sredstvo putovanja (vlak, autobus, avion) na neki način implicirano. Zato nitko ni u kojoj situaciji neće upotrijebiti takve iskaze u slučajevima u kojima se sredstvo putovanja sasvim isključuje. Neće se npr. reći *Prošetajmo za Trnje* ili *za Kvatrić*. Iskazi tipa *Putujem za Sarajevo* rezervirani su ne neki način za "kolodvorske (kon)situacije". Ne vidim međutim razloga da se u takvim konsituacijama sastavnica *za Sarajevo* mora upotrebljavati samo u atributnoj (pridjevskoj), a ne i u adverbijalnoj (priložnoj) funkciji. Ili konkretno: u čemu bi to pogriješio putnik koji bi konduktera na kolodvoru pitao *Vozi li taj vlak za Sarajevo?*, a ne *Je li to vlak za Sarajevo?* "Pogriješio" bi očito u tome što izražavanje cilja (*za Sarajevo*) povezuje s procesom, radnjom (putovanjem, vožnjom), a ne sa sredstvom (vlakom). U prvom slučaju putnik zapravo pita "Je li Sarajevo cilj putovanja/vožnje", a u drugom "Je li Sarajevo cilj toga vlaka?". Ne vidim nikakvog ni sintaktički ni semantički relevantnog razloga za to da se prvo pitanje smatra manje pravilnim od drugoga (čak i kad bi bilo sasvim izvjesno da je nastalo prema francuskom "Ce train va pour Paris" - Jonke, 1965, 395).

Štoviše, ima slučajeva u kojima komponenta *za Sarajevo* neće moći biti adekvatno zamijenjena komponentom *u Sarajevo*. Konkretno: bit će to situacija u kojoj putnik ne putuje *u Sarajevo* (nego npr. u Podlugove), ali će konduktera svejedno pitati *Vozi li taj vlak za Sarajevo?* ili *Je li to vlak za Sarajevo?*

Što se tiče značenja koje spominje prof. Jońke (*Putujem za Sarajevo* u značenju "nekamo iza Sarajeva"), ni ono naravno nije isključeno (zašto bi i bilo?), ali se čini da se u suvremenom jeziku (to mjesno akuzativno *za*) sve rjeđe javlja, a i kad se javi, da to najčešće biva uz glagol *zaći*, npr. *Sunce je zašlo za goru* ili sl.

U skladu sa svime što je rečeno nameće se zaključak koji za ovu priliku može biti sročeni i u obliku upozorenja: Normativistički zahvati na sintaktičkoj razini moraju se provoditi maksimalno oprezno jer je to razina na kojoj je jezik "u akciji", na kojoj se njime stvarno komunicira. Sintaktičke su strukture (verbalni iskazi) u korelaciji s konkretnim konsituacijama koje mogu biti praktično beskrajno raznolike i koje uključuju, posebno u razgovornom stilu, veliki broj neverbalnih (izvanjezičnih) faktora. Kako ti faktori nerijetko utječu i na samu narav struktura, treba puno "hrabrosti" (koja je često ravna ograničenosti) da se ustvrdi kako neka struktura nije primjerena baš nijednoj od vrlo velikog broja književnojezičnih upotreba.

UPOTRIJEBLJENA LITERATURA

1. Anić, V., *Jezik Ante Kovačića*, Zagreb, 1971.
2. Čubelić, T., *Usmene narodne poslovice, pitalice, zagonetke*, Zagreb,² 1975.

3. Grickat, I., *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*, Beograd, 1975.
4. Jonke, Lj., *Pojavljuju se i grube pogreške* (prijedlog za ne povezuje se s infinitivom), *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb,² 1965, 359-360.
5. Jonke, Lj., *Putujem u Ljubljanu, a ne za Ljubljanu*, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb,² 1965, 395-396.
6. Jonke, Lj., *To nije za vjerovati*, *Jezik*, I, Zagreb, 1953, 151-153.
7. Klajn, I., *Kako se kaže* (Rečnik jezičnih nedoumica), Beograd, 1981.
8. Maretić, T., *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb, 1924.
9. Maretić, T., *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad JAZU, 180, Zagreb, 1910.
10. Melvinger J. *Supstandarni prijedložni infinitiv i odgovarajuća sintaktička sredstva u hrvatskom književnom jeziku*, *Jezik*, XXIX, Zagreb, 1982, 74-77.
11. Okuka, M., *Za očekivati je...*, *Jezik i politika*, Sarajevo, 1983, 169-172.
12. Ostojić, B., *O jednoj konstrukciji s predlogom za u Njegoševu jeziku sa sintaksičko-semantičke strane*, O crnogorskom književnojezičkom izrazu, Titograd, 1985, 122-129.
13. Pavešić, S., (ur.) *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb, 1971.
14. Simeon, R., *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I i II, Zagreb, 1969.
15. Stevanović, M., *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II, Beograd,² 1974.
16. Vidović, R., *Kako valja - kako ne valja pisati*, Zagreb,² 1969.
17. Zemskaja, E. A., Kitajgorodskaja M. V., Širjaev, E. N., *Russkaja razgovornaja reč'*, Moskva, 1981.
18. Zima, L., *Nekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Djela JAZU, VII, Zagreb, 1887.

Sažetak

Ivo Pranjković, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 801.56:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 20. rujna 1987.

Structures with the Preposition za before Non-declinable Components

The article presents a discussion of the syntactical and normative status of structures (in the Croatian literary language) where the preposition *za* precedes a non-declinable component (such as, for example, *za plakat(i)*, *za ovdje*, *za danas*, *za pod glavu*, *za deset* and so forth).

JOŠ O RASPODELI KRAJNJIH ZVUČNIH SUGLASNIKA

Stanimir Rakić

Lehiste i Ivić (1986) su detaljno izložili eksperimentalnu evidenciju u prilog shvaćanju da se mesto srpskohrvatskih uzlaznih akcenata nalazi na drugom slogu, dok se na prethodnom slogu automatski realizuje visoki ton. Takvu interpretaciju uzlaznih akcenata su još 1965. god. predložili Browne i McCawley. Oni su takođe predložili i novo označavanje akcenata u sh. jeziku. Po tome označavanju bi npr. *nòga* i *rúka* bilo *nog´a* i *rùk´a*, a *bràt* (kratko silazni akcenat) - *br´at*. Takva interpretacija sh. akcenata je ne-